

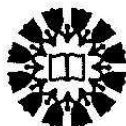
۲۲۵۷۱۸۲

احکام کسب و کار

دکتر داود حسین پور
دکتر محسن مطیعی
حجت الاسلام مرتضی نظری

تهران

۱۴۰۰

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: حسین پور، داود، ۱۳۴۸-

عنوان و نام پدیدآور: احکام کسب و کار / داود حسین پور، محسن مطیعی، مرتضی نظری.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: هشت، ۲۳۵ ص.

فروست: «سمت»: ۲۴۳۹. مدیریت: ۱۶۶.

شابک: ۰-۲۲۹۷-۰۲-۶۰۰-۹۷۸ ۳۸۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Davood Hoseinpoor, Mohsen Motiei, Morteza Nazari. Business Commandments.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: کسب و کار — جنبه‌های مذهبی — اسلام

موضوع: Business -- Religious Aspects -- Islam

موضوع: کسب و کار (فقه)

موضوع: Business (Islamic Law)*

شناسه افزوده: مطیعی، محسن، ۱۳۶۳-

شناسه افزوده: نظری، مرتضی، ۱۳۴۴-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۱۴۰۰ BP ۲۵۴/۶۵

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۶۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۴۴۸۱۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

احکام کسب و کار

دکتر داود حسین پور (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی)، دکتر محسن مطیعی (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی)، حجت‌الاسلام مرتضی نظری (استاد حوزه علمیه)

چاپ اول: بهار ۱۴۰۰

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: مشعر

قیمت: ۳۸۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	بیشگفتار
۵	فصل اول: ارزش کسب و کار
۵	معنا و تعریف کار
۶	اهداف کسب و کار
۷	اهمیت کسب و کار در قرآن
۹	نگاهی به کسب و کار پیامبران
۹	کسب و کار امامان علیهم السلام
۱۱	ارزش کسب و کار در احادیث
۱۵	سبک تعامل با کارگر در اسلام
۱۸	مشخص کردن اجرت
۱۸	پرداخت بهنگام حقوق
۱۹	عمل به تعهدها
۲۳	فصل دوم: کار کردهای کسب و کار
۲۳	کار کردهای کسب و کار
۳۴	فصل سوم: قواعد فقهی
۳۵	قواعد فقهی عام و خاص
۳۵	کاربردهای قواعد فقهی
۳۶	قواعد فقهی
۵۳	فصل چهارم: کار آفرینی در اسلام
۵۳	کار آفرینی چیست؟
۵۵	اسلام و کار آفرینی
۵۷	مهم ترین راه حل بیکاری

۵۹	اسلام و ثروت
۶۱	اصول کارآفرینی
۶۴	اصل همکاری
۶۵	ویژگی های کارآفرین مسلمان
۷۰	شیوه حمایت از کارآفرینان
۷۳	فصل پنجم: کسب و کار اسلامی
۷۳	رویکردی بر بازار
۷۵	اصول کسب و کار از دیدگاه اسلام
۷۸	اصول و معیارهای بازار اسلامی
۸۵	فصل ششم: اخلاق کسب و کار
۸۶	افزایش سرعت مبادلات
۸۶	کاهش هزینه مبادلات
۸۶	کاهش درجه نااطمینانی
۸۷	مفهوم اخلاق
۹۰	کسب و کار، قانون و اخلاق
۹۲	اخلاق کسب و کار از دیدگاه اسلام
۱۰۰	فصل هفتم: احکام کسب و کار
۱۰۰	خرید و فروش
۱۰۳	احکام خرید و فروش
۱۰۵	انواع بیع (خرید و فروش)
۱۰۷	معاملات ربوی
۱۱۰	خرید و فروش چک و سفته
۱۱۲	فصل هشتم: عقود و قراردادها
۱۱۲	روش های تأمین مالی اسلامی
۱۱۳	استصناع
۱۱۶	اجاره
۱۱۹	مزارعه
۱۲۱	مساقات
۱۲۴	صکوک
۱۲۹	صکوک سلف

صفحه	عنوان
۱۳۱	مضاربه
۱۳۲	شرکت
۱۳۵	جعاله
۱۳۸	قرض الحسنه
۱۴۰	کاربرد صندوق های قرض الحسنه
۱۴۳	فصل نهم: شرایط فسخ معاملات
۱۴۳	خيارات
۱۴۷	فروش مبيع قبل از پايان مدت خيار
۱۵۳	فصل دهم: بازاریابی در اسلام
۱۵۳	تعريف بازاریابی
۱۵۴	مبانی اعتقادی و اصول بازاریابی اسلامی
۱۵۷	برنامه ریزی بازاریابی در اسلام
۱۵۸	آمیخته بازاریابی
۱۶۰	فرایند اجرای بازاریابی
۱۶۱	سیستم کنترل و نظارت در بازاریابی
۱۶۱	برخی مسائل و احکام مرتبط با بازاریابی
۱۶۵	فصل یازدهم: پول و ربا
۱۶۵	نقش پول در کسب و کار
۱۶۶	انگیزه ها و دلایل نگهداری پول
۱۶۷	مفهوم ربا
۱۶۷	انواع ربا
۱۷۱	احکام ربا
۱۷۸	فصل دوازدهم: مالکیت فکری (حق کپی رایت)
۱۷۸	مفهوم کپی رایت
۱۸۲	منابع و فواید کپی رایت
۱۹۰	فصل سیزدهم: بازاریابی شبکه ای و شرکت های هرمی
۱۹۰	تاریخچه و نحوه فعالیت شرکت های هرمی
۱۹۱	انواع شرکت های هرمی

پیشگفتار

کار تنها برای داشتن استقلال مالی، رهایی از فقر و تنگدستی یا برخورداری‌های مادی و حیاتی اهمیت ندارد، بلکه کار کردها و نقش‌های بسیار مهمی دارد. گرچه تأمین نیازهای اولیه زندگی و حفظ آبرو بسیار مهم است، اما نقش روان‌شناختی کار در حفظ شخصیت انسان و کارکردهای تربیتی و فرهنگی، اجتماعی، و سیاسی آن اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد؛ برای مثال تأثیر کار بر بالا بردن عزت نفس انسان و این‌که در درونش حس احترام و ارزشمندی کند و برای خودش شخصیت قائل شود، حائز توجه است؛ زیرا این احساس‌های متعالی سبب می‌شوند انسان به هر کار بستی تن ندهد و افکارش اسیر هوس‌های آلوده نگردد. کار به انسان، انسجام فکری، انضباط و هدفمندی می‌بخشد که سبب پیروزی و سربلندی او می‌شود.

اشخاصی که کار مفیدی در اجتماع دارند از نظر روحی دارای صفا، نشاط و نرم‌دلی هستند. برای این‌که بیکاری، منشأ بسیاری از مفاسد و آسیب‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی است. حس احترام، حس عزت و بی‌نیازی، حس مفید بودن و ... احساس‌هایی هستند که انسان برای سلامت روح و جسمش به آن‌ها نیاز دارد و همه آن‌ها با کنارگرفتن در روح انسان ظهور می‌کنند. قوانین حیات نیز با کار و تلاش گره خورده و زندگی انسان و موجودات دیگر نیز، در پرتو آن ممکن شده است. در همین زمینه امام صادق علیه‌السلام به یکی از شاگردانش فرمود: ای مفضل! ... به گنجشکان نگاه کن که چگونه خوراک خود را در هنگام روز به چنگ می‌آورند، خوراک آن‌ها در یک جا آماده و در اختیار آن‌ها نیست، بلکه باید با حرکت و جستجو کردن به آن دسترسی پیدا کنند. وضعیت همه آفریدگان نیز همین‌گونه است؛ پس منزّه است خداوندی که روزی آفریدگان خود را به اندازه مقدر کرد و آن را چنان قرار نداد که دور از دسترس باشد، زیرا آفریدگان به آن نیازمندند، و به رایگان نیز در اختیار آن‌ها قرار نداد که بی‌هیچ تلاشی در دسترس آنان واقع شود ... و اگر منابع خوراکی به صورت یک جا و آماده وجود می‌داشت، چارپایان به آن حمله می‌بردند و آن اندازه می‌خوردند تا شکم‌هایشان باد کند و هلاک شوند؛ آدمیزادگان نیز با فراغتی که برایشان پیش می‌آمد به نهایت ناسپاسی و سرمستی گرفتار می‌شدند، و تباهی و زشت‌کاری سراسر زمین را می‌گرفت» (برادران حکیمی،

۱۳۸۰، ج ۵: ۴۲۸). پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «کسب روزی حلال بر هر مرد و زن مسلمان واجب است: طَلَبُ الْحَلَالِ قَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ» (شعیری، ۱۳۶۳: ۱۳۹).

از این سخن این گونه استنباط می شود که کسب و کار، تکلیف شرعی و دینی است و تحقق مسلمانی در نهاد انسان منوط به کار است. شخصی از پیامبر اکرم پرسید: «کدام کسب انسان پاکیزه تر است؟ فرمود: آن که انسان با دست خود کسب و کار کند: عمل الرَّجُلِ بِيَدِهِ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۳: ۲۴، ح ۱۴۶۳۴). و آن حضرت فرمودند: «هر که با دسترنج حلال خود زندگی کند، خداوند درهای بهشت را بر او می گشاید تا از هر دری مایل باشد وارد بهشت شود: مَنْ أَكَلَ مِنْ كَدِّ يَدِهِ خَلَالاً فَتَحَ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ» (شعیری، ۱۳۶۳: ۱۳۹). به این ترتیب کسب و کار به عنوان فعالیتی تکاملی و ارتقایی مهم در نظام آفرینش و شریعت اسلام مطرح است و به سادگی نمی توان از آن چشم پوشی کرد. درست به همین لحاظ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام با تبیین قوانین الهی، شیوه های درست کسب و کار را تشریح کرده اند. اهمیت این قوانین کسب و کار، به دلیل تأثیرگذاری مطلوب آن در نظام حیات بشری است؛ به این معنا که رعایت دقیق آن ها به بهبود شرایط بازار و رونق تجارت و کسب و کار منجر می شود و از آسیب هایی که به طور معمول پیش روی فعالان عرصه بازرگانی و کسب و کار گسترده شده است، پیشگیری می کند. هر گونه بی توجهی به دستورالعمل هایی که به عنوان احکام کسب و کار در اسلام مطرح شده، ممکن است علاوه بر برهم زدن روند کسب و کار و تجارت عدالت محور، تأثیرات ویرانگر روان شناختی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بر جای بگذارد که نه تنها سود تاجران و بازرگانان را تحت الشعاع قرار خواهد داد، بلکه اجتماع و کیان خانواده ها را نیز به خطر انداخته، موجب تباهی و فساد همه گیر و سرانجام، زیان انسان در حیات ابدی خواهد شد. اهمیت بسیار کسب و کار و تجارت را می توان در سخنانی که معصومان علیهم السلام بیان کرده اند، به روشنی ملاحظه کرد:

۱. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: «أَوَّلُ فِقْهِ بَعْدَ تِجَارَتٍ، چَه هِر كَس بَدُونِ آگَاهِي از فقه (و احکام شرعی تجارت و کسب) کسب و تجارت کند، گرفتار ربا می شود و در آن فرو می رود: أَلْفِقْهُ ثُمَّ الْمَتَجَّرُ فَمَنْ اتَّجَرَ بَعْدَ فِقْهِ فَقَدْ ارْتَضَمَ فِي الرِّبَا ثُمَّ ارْتَضَمَ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۳: ۲۴۸).

۲. امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: «هر کس بدون این که احکام شرعی تجارت را بداند به تجارت مشغول شود در ربا فرو رود و باز فرو رود (یعنی بیایی گرفتار شود) پس به دادوستد در بازار نشیند مگر کسی که خرید و فروش را بداند (یعنی احکام آن را)» (صدوق، ۱۳۶۷).

ج ۴: ۲۶۱، حدیث (۳۷۲۵).

۳. امیر المؤمنین علیه السلام در ایام خلافت در کوفه هر روز اول صبح به بازار می‌رفت و گذر به گذر سرکشی می‌کرد و تازیانه‌ای همراه داشت که دارای دو سر بود و به آن سبیه می‌گفتند، و بر سر هر رهگذری می‌ایستاد و فریاد می‌زد ای جماعت تجار قبل از هر چیز از خداوند طلب خیر کنید، و برکت را در سهل‌المعامله بودن جویند، و با روی خوش و زبان نرم و حسن خلق با مشتریان و مراجعه‌کنندگان روبه‌رو شوید، خود را با بردباری بیارایید و از ستم دوری کنید، با مظلومان انصاف داشته باشید (یعنی خود را به جای آنان تصور کنید) و به ربا نزدیک نشوید، کیل و وزن را ایفاء کنید (یعنی تمام و کامل بدهید) و حق کسی را کم نداد، در زمین فساد راه نیندازید (صدوق، ۱۳۶۷، ج ۴: ۲۶۱، حدیث ۳۷۲۶).

۴. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: «هر کس خرید و فروش می‌کند باید پنج امر را در نظر بگیرد و مواظب باشد تا به وبال آن مبتلا نگردد و اِلَا نَه یُخْرَد و نَه یَفْرُوش؛ ربا، سوگند، پنهان کردن عیب کالا، ستودن کالا هنگام فروش، و پست کردن کالا هنگام خرید» (صدوق، ۱۳۶۷، ج ۴: ۲۶۱، حدیث ۳۷۲۷).

۵. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: «ای تاجران و بازرگانان! سرهای خود را بالا کنید. راه برای شما آشکار شد. روز رستاخیز مبعوث خواهید شد در حالی که از گناهکاران باشید مگر آن که در گفتار، راستی به خرج دهید.» (صدوق، ۱۳۶۷، ج ۴: ۲۶۱، حدیث ۳۷۲۸).

۶. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: «تاجر کاجر و گناهکار است و گناهکار در آتش است، مگر آن تاجری که به حق بستاند و به حق بازپردازد. (در خرید و فروش رعایت امر خداوند را بنماید و خدا را در نظر داشته باشد)» (صدوق، ۱۳۶۷، ج ۴: ۲۶۱، حدیث ۳۷۲۹).

۷. اصبع بن نباته گوید: امیر مؤمنان علیه السلام بر فراز منبر می‌فرمود: «ای گروه تجار: اول یاد گرفتن احکام معاملات، بعد تجارت - دو بار این جمله را تکرار کرد - بعد فرمود: به خدا سوگند که ربا در این امت از صدای پای مورچه که روی سنگ سخت راه برود پنهان‌تر است. اموال خود را با پرداخت صدقه و زکات، حفظ کنید. بعد فرمود: تاجر فاجر است و فاجر در آتش، مگر آن کس که به حق بستاند و به حق باز دهد» (صدوق، ۱۳۶۷، ج ۴: ۲۶۱، حدیث ۳۷۳۱).

۸. امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: مردی بیابان‌نشین از بنی عامر نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم آمد و از آن حضرت پرسید: بدترین مکان‌های زمین کجاست و بهترین

جای‌های آن کجا؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: بدترین مکان‌های زمین، محل‌های خرید و فروش اجناس و امتعه است، و آنجا میدان مسابقه ابلیس است؛ هر بامداد با پرچم خویش حرکت کرده، تخت فرمانروایی خود را در بازار استوار می‌کند و ذراری خویش را به هر سو گسیل می‌دارد و آنان از این چند قسم خارج نیستند؛ یا مأمور کاستن پیمان‌هستند، یا مأمور کم‌فروشی در میزان و سنجش، یا دزدی در ذرع پارچه و دروغ‌زنی در وصف کالا و متاع و غیره و فرزندانش را سفارش می‌کند و می‌گوید: بر شما باد به آنکه پدرش مرده و شما پدرتان زنده است (یعنی بنی‌آدم که پدرشان مرده و شما که پدرتان من هستم و اکنون زنده‌ام) پس او را بفریبید. و هر روزه همین کار اوست، اولین کسی که وارد بازار می‌شود و آخرین کسی است که از بازار خارج می‌گردد (صدوق، ۱۳۶۷، ج ۴: ۲۶۱، حدیث ۳۷۵۱).

۹. امام صادق علیه‌السلام فرمود: «هر کس خداوند را در بازار یاد کند، خداوند به عدد اهل بازار گناهان او را بیامرزد» (صدوق، ۱۳۶۷، ج ۴: ۲۶۱، حدیث ۳۷۵۶). به نظر می‌رسد منظور از یاد خدا در بازار، رعایت کردن دستورهای خداوند به وسیله کسبه و بازرگانان است که حلال و حرام را در تجارت و معاملات مراعات می‌کنند.

بنابراین شناخت مسائل و احکام شرعی کسب و کار از مهم‌ترین موضوعات کاربردی برای همه کارآفرینان و صاحبان مشاغل و حرفه‌ایان است که نقش بسیار مهمی در ابعاد متنوع حیات آنان خواهد داشت. در این باره باید اهتمام نمود و از خداوند بزرگ توفیق شناخت مسئولیت‌ها و پایبندی به آن‌ها را مسئلت کرد. انتخاب احکام مورد بررسی در این کتاب، بر اساس مسائل و نیازهای روز و عمومی جامعه به‌ویژه جوانان صورت گرفته است.